

ԱՐՇԱԿ ՉՕՊԱՆԵԱՆ

Վեմտիկ, 29 Յունիս 07

Սիրելի Հ. Ներսիս,

Չօպանեան Հոռոմ պիտի գայ. խնդրեմ ուշադրութիւն դնէիր. Շատ պիտի ախորժիս ընկերութիւնէն.

Հ. Կ. Տ. ՍԱՀԱՆԵԱՆ

Էս Պ. Չօպանեանը հարեւանցի տեսած էի պզտիկութեանս ատեն երբ փարիզ երթալու համար վենետիկէն անցաւ. երեւակայութեանս մէջ իրմէ ուրիշ բան չէր մնացած, բայց եթէ առատագիզ զանգուրնեւրու դէզ մը, որոնց շագանակի բաց գոյնը այս քարտը առնելուս մտքիս մէջ արթնցաւ. (կետոյ իր մէկ քանի ոտանաւորները կարդացի, ու այն ատեն այն գանգուրները զարգամանակի մը փետուրներու պէս եկան ինծի, և իսկոյն Պ. Չօպանեան մտքիս մէջ հսկայի համեմատութիւններ առաւ. Ուրեմն և յարգանքի, և հաճոյքի զգացումներով ամպամած էի, երբ թէրմիւնիս սալակներու վրայ կը սպասէի շեշտութեան որ վենետիկէն պիտի գար. Ու մինչ աս կ'որոհայի ինչ խօսքերով ձեռքը թօթիկ, Պ. Չօպանեան ժպիտով մը իմ կողմս ուղղուեցաւ, և աս սկսայ... ժպիտով մը:

Իրեն կ'ընկերէր կոմիտաս վ. որ տարիներէ ի վեր մեր գիւղական երգերը ձայնադրելու գաշնակաւոր պարտքը դրած է իր վրայ. Յուսամ որ ինծի պիտի ներէ ինք, եթէ իր քննորի գեղեցիկ ձայնը մաւրեմ Սըշակի ըով, ինչպէս ինք կը կոչէր ընտանեաւոր Պ. Չօպանեանը:

Ինչ որ այս անգամ տպաւորութիւն ըրաւ վրաս Պ. Չօպանեանէն, հրապարակագրի, հրապարակախօսի լայն, համարձակ ճակատ մըն էր, և նուրբ, զգայնուտ, գիտակցօրէն ինքնաբաւ ժպիտով զուարթացած երկու նայուածքներ:

Կը պակսէր իր մագերու զարգմանակը և իր հսկայի հասակը:

Հիմայ տողուած կառքերու առջեւէն կ'անցնէր, հեզելով պանդոկներու անունները. Հայ գրագէտի յարմար պանդոկ մը, անդրադարձուց Պ. Չօպանեան, ակնարկելով մեր գրիչներու քսակներուն. Երեքս ալ խնտացինք: Էքսէկսիօր, — վեհափառութեանց համար է: — Գերթիկներս, — Կեդրոնէն հեռու է: — (Ռեյ տ'Օրիտալ, — Կեցանք. կարծես հայերէն բառ մը լըսած ըլլայինք Արեւելեան պանդոկ. մարդս միշտ տարտամ յոյսը կ'ունենայ հայրենակցի մը, թերեւ ծանօթի մը հանդիպելու հոն. գէթ ծառայութիւնը աւելի վարժ կ'ըլլայ արեւելեան ճաշակներու. հուսկ հաճելի է հայու մը ըլլալ Արեւմուտք և բնակիլ Արեւելքի մէջ:

Առաջին անգամ ըլլալով որ Հոռոմ կ'այցելէր, Պ. Չօպանեան չէր կրնար զսպել յուզումները որ կը յորդէին կուրծքին տակ: (Գոստոսի Հոռոմ, Լեւոն Ժ. ի Հոռոմ, Վիկտոր Լամանուէլի Հոռոմ, երեքն ալ, անուի իւրաքանչիւր հոլովելուն, կ'անցնէին առջեւէն, իրական, շօշափելի, իրար զիրար մղելով, իրարու յաջորդելով, իրարու վրայ բարդուելով. Ու ինք կը ճանչնար երեքն ալ, իրենց յաղթութիւններովը, իրենց ճգնաժամերովը, իրենց արուեստներովը, իրենց ամբողջ քաղաքակրթութեամբը. թերեւս այս նոր ազգացութեանց տակ ինք աւելի պերճախօս երեւցաւ ինծի, որովհետեւ չկրցայ չհիշաւ իր խօսուածքին մէջ այն յստակ, այն վազուկ, ու ազնիւ հայերէնը՝ զոր այնքան գէշ կը խօսին ռուսահայ ինտէլիգենտները. Էս հանրակառքերու ու ամբուխին իւրացուցիչ աղմուկը արգելք չեղաւ դարձեալ որ չգզայի իր հայերէնին մէջ Ֆրանսերէնի շեշտ մը, որ յստակ կը հնչէր մանասանից իւրաքանչիւր պարբերութեանց վերջը. — իրր թէ սրահի մը մէջ, ոգեւորուած իր բանաստեղծի աւելնովը, իր հայրենասէր գործիչի աւելնովը, եւրոպացիներու դիմաց բանաստեղծի մը արտասանէր, ճանչցնելու համար հայկական արուեստը, հայկական կեանքը և սիրցնելու հայերը. փարիզու մէջ իր երկարամնայ

բնակութեան մէկ բնական հետեւանքը զըտայ ես այս շեշտը, որ կարեւոր ալ է թերեւս մեր լեզուի խստութիւնը մեղմելու համար:

Իր հայերէնը դադրեցաւ Արեւելեան Պանդոկի դրան առջեւ, տեղիք տալու համար ֆրանսերէն խօսակցութեան որ բացուեցաւ իր և պանդոկապետին միջեւ: Յետոյ ագնիւ իտալացիին ինծի հարցուց թէ Պարոնը ֆրանսացի՞ էր: — Ո՛չ, Տէր, չայ գրագէտ մըն է, պատասխան տուի: Երբէ՛ք իտալացիի մը չեմ հանդիպած՝ որ ֆրանսերէնը այսքան լաւ խօսէր, գոչեց զարմացմամբ զուարթ պանդոկապետը:

ժամ մը վերջ Ս. Պետրոսն էինք և ճիշդ Միքէլ Անճէլոյի Գիթութեանը դիմաց: Ինչ ազդեցութիւն պիտի ընէր իմ բանաստեղծ արուեստագէտ ուղեկցիս վրայ մարմարի այս կոտորը որ կ'անսորանայ, կը ծալուի, կը խորշումի, կազմելու համար այս ազնուականութիւնը որ պիտի խողվի և պարզ պիտի մնայ, այս փափկութիւնը որ նիւթէ պիտի շինուի և անխիթին պիտի մօտենայ: Փառնող մը կեցանք անշշուկ, անթարթ, կը նայէինք միայն: Չմայլելի՛, ընդհատեց լուսթիւնը Պ. Չօպանեան: Յետոյ նոյն քառորդները կեցանք և նոյն Չմայլելի հառաչը լսեցինք Պոթիւ չէլիի գլուխներուն դիմաց, Ռաֆայէլի այլակերպութեան դիմաց, Լայոկոնի դիմաց, Գեղատեսիլ Ապոլոնի դիմաց:

Չմայլելին կ'երեւի թէ Պ. Չօպանեանի նախընտրած հիացման ձեւն է. և ինչ կ'ընէ մարդս և ինչ կ'ընեն անոնք որ հաստորեւ գրած են այս հրաշակերտներուն վրայ, — Չմայլիլ:

Վատիկանի արձաններու սրահներուն մէջ, մտքերնիս լեցուն Ապոլոններով, մոռցեր էինք իրական կեանքը: Այս և լիսեան դաշտերէն դուրս ելլելնուս պէս, շրջապատուած գտանք զմեզ կաղերով, կոյրերով, ձեռնատներով, ցնցոտիներով, Հրաշից պալատի մը ամբողջ ժողովուրդով: Ձեռքեր որ կ'երկնային, ամէն ուղղութեամբ, նայուածքներ որ կը հայցէին՝ ամէն արտայայտութեամբ, բերան

ներ որ կը խնդրէին՝ աղաչանքի ձեւերուն ամէն տեսակներով: Երկու աղջիկ՝ մեխակի երկու ծաղիկ երկնացիքն, այս ընծայիկը համարձակութիւն կու տար իրենց մուրալու, առանց շատ նուաստացած ըզգալու իրենք զիրենք: Պ. Չօպանեան ծաղիկներէն մէկը առաւ, մտածելով թերեւս Վիկտոր Հիւկոյի Թշուառներու Ֆանթիին մը վրայ:

Ողորմութիւն խնդրելու այս կերպը ինծի շատ հաճոյ անցաւ: Արուեստագիտական էր, դասական և աւելի քան աղէկ կը շրջանակուէր Հոռոմի պէս գեղարուեստներու քաղաքի մը մէջ: Երբ ես Չօպանեան կապիտոլինի քով թողուցի, ձեռքին մէջ դեռ ունէր մեխակին բոյրը և գիտակցութեանը մէջ գոհունակութիւնը:

Նոյն իրիկուն Բորկէզեան Վիլլային մէջ դարձեալ հանդիպեցանք իբրբու մեր վաղուի արշաւանքներու ծրագրին վրայ խորհելու համար: Տրտունջ յայտնեց թէ ալ բան չէր ուզեր տեսնել, այնքան գլուխը լեցուն էր ձեռերով որ իբրեւ զիբար կը ճնշէին, կը հրէին, կը վանէին: Փափաքեցաւ նոյն իսկ ուրիշ կարգի զբաղումներու մէջ ունեցած տպաւորութիւններէն կէս մը մեղմելու, աւելու, մոռնալու, միւս կէսը ամբողջ պահելու համար:

Կէթէի և Վիկտոր Հիւկոյի յուշարձաններով զարդարուած այս ծառուղիներուն մէջ, իտալական երաժշտութեամբ լեցուն այս մթնոլորտին մէջ, խօսակցութիւննիս բնականաբար դժուարաւ կը շեղէր զբաղանութիւնէ և բարձր ընկերութեան կեանքէն: Եւ այս մայրկեաններուն Պ. Չօպանեան աւելի կը ցուցադրէր ինք զինք քան իր ամբողջ զբաղանութեանը մէջ: Գիրքերու մէջ քացակայ են ձայնի ելեւէջները, նայուածքներու արտայայտութիւնը, ձեռքերու կենդանութիւնը, և այս բոլորը զրուածքի մը համար այն են՝ ինչ որ է թատերարեմի մը հանդերձանքը սղբերգութեան մը, կատակերգութեան մը, երգախաղի մը համար: Եւ ես առիթ ունեցայ ընկերութեան մէջ ալ ճանչնալու այս հոգին որուն հիմայ կը հանդիպիմ Գեր-

քոսածներու հատորին մէջ շատ խնամոտ հրատարակութիւն մը, շնորհիւ Գաւթի Աւան իւզրաշեանի անվերապահ առատածեռութեանը:

Բոլորովին արուեստագէտի խառնուածք մըն է, նուրբ, զգայուն, հետամուտ գեղեցիկ ձեւերու Տրամադրութիւնները իր մէջ քիչ անգամ ժայթքող, բուռն, արինալից, աւելանալից ձեւերու տակ կ'արտայայտուին: Իր մէջ բանը՝ չափազանց զօրաւոր, բոլորովին տէրն է դարձեր իր տրամադրութիւններուն: Հետամուտ եղած է տիեզերական կեանքի, աշխարհահայեցողութեանց, զորս ուսումնասիրած է մանաւանդ ֆրանսական հեղինակներու վրայ: Քիչ մը իմաստասէր՝ հակամէտ է իր տեսութեանց մէջ, իր զգացումներուն մէջ, իր տրամադրութեանց մէջ դիւրաւ ընդհանրանալու, ծաւալելու, համայնը ընդգրկելու: Ասկից ներկուտ արտայայտութեան մը պակասութիւնը, որովհետեւ խառնուածք մը, որքան ալ ներկուտ՝ երբ շատ կը տարածուի, շիղերը կը տկարանան և գոյնը կը կորսուի, միայն թէ փայլուն զօրութիւն մը, անհասանելի գօրութիւն մը չըլլայ, ինչպէս է լոյսը որ գոյն կու տայ բոլոր գոյներուն: Ամենէն ծաւալուն իրերն անգամ, ինչպէս ջուրը, ինչպէս օդը, զգալի ըլլալու համար, գոյն մը առնելու համար, աստիճան մը խտութեան կը կարօտին: Յետոյ տրամադրութիւնները իր բով չեն կրնար չափազանց բարդուիլ, խտանալ, ինչպէս ելեքտրական բարդի մը մէջ: Անոնք անդադար վանուած են, չէզոքացած, տկարացած, կեանքի ուրիշ շատ տեսութիւններով, երկոյթիներով, օրէնքներով, կողմերով ու ոչընչի մօծ դատարկութեամբը: Իր միտքը՝ ինչպէս կ'երեւի, ընդունակ չէ սեւեռումներ ունենալու, և առանց ասոր տրամադրութիւնները խառնուածքի մը մէջ չեն խտանար: Շատ տեսակ մտածումներու, զգացումներու մէջ ցրուելու այս տրամադրութիւնը՝ յառաջ բերած է տեսակ մը ցնցումներ որ շիղերը կը յոգնեցնեն, կը թմրեցնեն, և մղձաւնջային կը դառնան

երբ մանաւանդ ոչընչին մէջ կը շարժին: Ոչընչի անսահման ունայնութիւնը ուրիշ մէկ բանով չի հորիզոնուիր, չինպատակուիր, բայց եթէ գիտակցութեամբը, գոյութեան կոիւղը, ետով՝ որով կը զգայ ամբողջ տիեզերքը: Չօպանեանի եսը կեանքի և տիեզերաց երեւոյթներու հանդէպ աւելի հակամէտ է նուրբ, փափուկ զգացումներ ունենալու, զորս կը մարմնացնէ իր նախընտրած ձեւերուն տակ, հաւասարապէս նուրբ, փափուկ: Իր ոտանաւորներու մեքենական կազմութիւնը մերթ շատ որոշ լըքոնթ տը Լիլի վրայ մտածել կու տան, միշտ պառնասականներուն, և շատ քիչ անգամ անկապաշտներուն: Իրենց ամբողջութեանը մէջ, փափկակազմ, բարեձեւ, իտէալականացած, սակաւարին, կը յիշեցնեն նաեւ Պոթիչէլլիի գլուխները՝ զորս պատկերներու վրայ այնքան դիտած է իր տղայութեան ատեն և որոնց սկզբնագիծներուն հանդէպ այնքան զմայլեցաւ: Սեքստեան մատարան մէջ: Տրամադրութեան այս ընդհանուր պարունակէն դուրս կը մնայ Մայր Հայաստանիս՝ որ իր գեղեցիկ ձեւերուն տակ ամբողջ ժողովրդեան մը դարաւոր յոյսերն ու ցաւերը կը ծածկէ և կ'արտայայտէ, և զոր ուրիշ բանի հետ չեմ կրնար բաղդատել՝ բայց եթէ Միքէլ Անճէլոյի Գրոքեանը, խոռված ու պարզ, վհատած ու վեհ, նիւթեղէն և աննիւթ:

Նոյն օրը իրմէ բաժնուեցայ այս տպաւորութեանց տակ. դիտեցի նոյն խակ որ Պ. Չօպանեան բացի ետէն, անձիկ գոյարեւուն կոխէն ոչ մէկ սեւեռումի վրայ խարսխուած չէ. կրնայ շարժիլ, յառաջադիմել, բայց երբէք առանց նշմարած ըլլալու, աւելի մեծ հարկ մը և աւելի կատարեալ ձեւեր: Էւ թերեւս քաղաքականութեան, գիտութեան և գեղարուեստի մասին իր բարոյութեան շատերը փոխած է կամ ընդ հուպ պիտի փոխէ:

Հ. Ն. ԱՆԿԻՆՅԱՆ

